

Johannes Andersen:

De politiske partiers krise

De politiske partiers krise har to sider: Den ene angår den aktuelle økonomiske krise, som ingen af de ledende partier hidtil har kunnet anvisе en vej ud af. Den anden side vedrører den parlamentariske ustabilitet, som siden slutningen af 60'erne har præget dansk politik, blandt andet i forhold til krisen. Hovedtesen er, at sæpicielt det sidste forhold er af mere permanent karakter, og at det skyldes partiernes isolation i forhold til de politiske og sociale omgivelser:

- dels i forhold til vælgerne sociale dagligdag og interesser, som ikke længe finder vej til partiernes standpunkter, fordi man mere og mere opfatter vælgerne under ét
- dels i forhold til de politiske institutioner, hvor administrationen har overtaget mere og mere af de centrale beslutningspositioner i staten, og på den led afskæres partierne fra væsentlige indflydelseskanaler i forhold til den statslige politik.

70'erne har budt de politiske partier mange problemer, som de ikke tidligere har været udsat for. I forhold til vælgerne har perioden været præget af pludselige og store vælgerforskydninger. I forhold til folketingsarbejdet har den været præget af problemer med at få etableret et politisk samarbejde med parlamentarisk flertal, der kunne holde i mere end et år. I forhold til samfundet har der været problemer med at få hold på de økonomiske problemer og med at formulere en permanent krisepolitik. Indadtil har partierne haft problemer med at formulere en klar politisk profil i samarbejde med medlemmerne. Ja, man har faktisk haft problemer med at holde fast på medlemmerne. Alle disse forhold har fået flere forfattere til at tale om en krise for de politiske partier.¹ Det mest almindelige har imidlertid været, at man enten har holdt sig til nogle umiddelbare forhold, eller at man har været meget tilbageholdende med

1) Her tænker jeg f.eks. på O. Bohn (red.), Decembervalget 1973, og Ole Borre m.fl., Vælgere i 70'erne, København 1976; M.N. Pedersen, Dansk politik i 1970'erne, Odense 1979 og J. Andersen, "De politiske partier og vælgerne i 70'erne", i J. Andersen m.fl., Grænser for deltagelse - om politisk indflydelse og medbestemmelse, Aalborg 1980. Disse tekster behandler en lang række af de centrale udtryk for de politiske partiers krise, belyst gennem interview-undersøgelser m.m.

Johannes Andersen:

De politiske partiers krise

De politiske partiers krise har to sider: Den ene angår den aktuelle økonomiske krise, som ingen af de ledende partier hidtil har kunnet anvisе en vej ud af. Den anden side vedrører den parlamentariske ustabilitet, som siden slutningen af 60'erne har præget dansk politik, blandt andet i forhold til krisen. Hovedtesen er, at sæpicielt det sidste forhold er af mere permanent karakter, og at det skyldes partiernes isolation i forhold til de politiske og sociale omgivelser:

- dels i forhold til vælgerne sociale dagligdag og interesser, som ikke længe finder vej til partiernes standpunkter, fordi man mere og mere opfatter vælgerne under ét
- dels i forhold til de politiske institutioner, hvor administrationen har overtaget mere og mere af de centrale beslutningspositioner i staten, og på den led afskæres partierne fra væsentlige indflydelseskanaler i forhold til den statslige politik.

70'erne har budt de politiske partier mange problemer, som de ikke tidligere har været udsat for. I forhold til vælgerne har perioden været præget af pludselige og store vælgerforskydninger. I forhold til folketingsarbejdet har den været præget af problemer med at få etableret et politisk samarbejde med parlamentarisk flertal, der kunne holde i mere end et år. I forhold til samfundet har der været problemer med at få hold på de økonomiske problemer og med at formulere en permanent krisepolitik. Indadtil har partierne haft problemer med at formulere en klar politisk profil i samarbejde med medlemmerne. Ja, man har faktisk haft problemer med at holde fast på medlemmerne. Alle disse forhold har fået flere forfattere til at tale om en krise for de politiske partier.¹ Det mest almindelige har imidlertid været, at man enten har holdt sig til nogle umiddelbare forhold, eller at man har været meget tilbageholdende med

1) Her tænker jeg f.eks. på O. Bohn (red.), Decembervalget 1973, og Ole Borre m.fl., Vælgere i 70'erne, København 1976; M.N. Pedersen, Dansk politik i 1970'erne, Odense 1979 og J. Andersen, "De politiske partier og vælgerne i 70'erne", i J. Andersen m.fl., Grænser for deltagelse - om politisk indflydelse og medbestemmelse, Aalborg 1980. Disse tekster behandler en lang række af de centrale udtryk for de politiske partiers krise, belyst gennem interview-undersøgelser m.m.

at gå ind i en nærmere diskussion af partiernes krise.

I denne artikel vil jeg tage mit udgangspunkt i de ovennævnte forhold. For mig at se, viser disse forhold, at man godt med en vis ret kan tale om de politiske partiers krise. For fuldt ud at indkredse dette forhold, mener jeg imidlertid, det er nødvendigt at se nærmere på de ting, der har medvirket til at udløse denne krise. Det har jeg forsøgt at gøre med denne artikel. Den beskæftiger sig med de grundlæggende kendetegn ved partiernes krise. Både de strukturelle og de konjunktuelle.

Det er min opfattelse, at ændringer i de økonomiske, politiske og sociale strukturer i 50'erne og specielt i 60'erne i høj grad er medvirkende til de politiske partiers krise i 70'erne. Det samme gælder for udviklingen på den politiske scene i 60'erne og i de første år af 70'erne. Derfor vil jeg i det følgende ganske kort berøre disse forhold. Der er imidlertid også forhold fra 70'erne, der giver partierne problemer. Ikke mindst den økonomiske krise og dens betydning for udviklingen på blandt andet det politiske område. Endelig er partiernes egen adfærd af stor betydning. Også disse forhold vil jeg kort berøre. På denne baggrund vil jeg forsøge at indkredse de grundlæggende kendetegn ved de politiske partiers aktuelle krise.

1. Baggrunden for partiernes krise

1.1. De økonomiske strukturers udvikling i 50'erne og 60'erne

Med en vis ret kan man sige, at 50'erne og 60'erne er kendetegnet ved en gennemgribende industrialisering af det danske samfund. Den skal ses i sammenhæng med et internationalt økonomisk opsving i slutningen af 50'erne, som muliggjorde en bevidst industrialiseringspolitik fra den danske stats side. Ved hjælp af en række ændringer i skattesystemet, blandt andet en omfattende fradragsmulighed, lykkedes det for den danske stat at få etableret en omfattende dansk industri, der var i stand til at producere varer for hjemmemarkedet (konsum) og for eksport (dele til produktionsapparater).²

2) En artikel af denne størrelse kan naturligvis kun give en antydning af de økonomiske strukturers udvikling. For en nærmere drøftelse se f.eks. C. Roloff, "Krise og regionalisering i Danmark - nogle strukturelle processer og tendenser" (Noten forts.) ...

Denne udvikling gav i 60'erne materielle muligheder for at udvikle en socialstats-strategi. Den gik ud på, at man ved hjælp af en stimulering af befolkningens forbrugsmuligheder (blandt andet via skattesystemet, inflationen m.m.), skulle opbygge et velfærdssamfund. Man finder dette perspektiv hos stort set alle de politiske partier i begyndelsen af 60'erne. Mest tydeligt hos Socialdemokratiet, men også hos for eksempel Venstre og Det konservative Folkeparti, der talte om en social-liberal udvikling.³

Det centrale for denne artikels problemstilling er, at den økonomiske fremgang i 50'erne og 60'erne udgjorde det materielle grundlag for en politisk strategi, gående ud på at man via staten skulle fordele goderne på en sådan måde, at alle befolkningsgrupper kunne nyde godt af den forøgede velstand. Måden man forsøgte at indfri denne strategi på var blandt andet at udbygge staten på to måder. Dels ved at forbedre den service, som staten kunne tilbyde borgerne og dels ved at udbygge de administrative statsapparater, som skulle bruges til at fordele den økonomiske velstand og til at stimulere produktionen heraf. Dette medførte en række ændringer i statens opbygning og funktionsmåde.

1.2. Statens udvikling i 60'erne

Til brug for finansieringen af den økonomiske omfordeling og service og til udvidelsen af de administrative statsapparater, var det nødvendigt at øge skatten på specielt lønningerne. 60'erne er således kendetegnet ved en stadig stigning i skattetrykket. Hvor det i 1961 lå på 24,5 pct. af BNP, steg det til 30,9 pct. i 1965 og til 44,0 pct. i 1971.

På den anden side krævede den statslige service (daginstitutioner, uddannelse m.m.) og den statslige regulering af økonomien en omfattende administration. For eksempel i form af personnumre, omfattende retningslinier for forholdet mellem stat og kommune, reg-

... (noten forts.)

ser" i Oktober, nr. 9, 1978; E.S. Andersen m.fl., Industriell udvikling og international konkurrenceevne, Aalborg 1979.

3) Det kommer tydeligt frem i de diskussioner, der fandt sted mellem de politiske partier i begyndelsen af 60'erne. Se f.eks. E. Hoffmeyer (red.), Velfærdsteori og velfærdstat, København 1962.

ler for statslige tilskud, krav om registrering af alle økonomiske aktiviteter til brug ved administration, skatteopkrævning m.m. I denne omfattende administration kan man pege på to tendenser, som er vigtige for forståelse af partiernes krise. Den ene er bureaukratiseringen af staten og den anden er ophobningen af ekspertise i de administrative apparater.

Bureaukratiseringen af staten slår først og fremmest igennem i forhold til befolkningen. Administrationen benytter sig i vid udstrækning af sit eget sprog og af sin egen måde at formulere problemer på. Det svækker naturligvis kommunikationen mellem befolkningen og administrationen. Det bliver således vanskeligt at komme igennem med et problem i forhold til beslutningstagerne. Kontakten med de egentlige beslutningstagere svækkes også på grund af den arbejdsdeling, der bruges i administrationen. Den opdeler nemlig de ansatte i et hierarki, hvor de lavest placerede står i kontakt med borgerne og formidler beslutningerne, mens de øvre dele udfylder beslutningsprocessen. Endelig er det i administrationen, man har informationerne og kundskaben.⁴

Det er her, man finder grundlaget for en af de vigtigste politiske konflikter i 70'erne, hvad jeg skal vende tilbage til. Den anden tendens som jeg vil pege på er ophobningen af ekspertise i administrationen. Den hænger naturligvis sammen med det førnævnte forhold, men får specielt betydning for de politiske partier. De mange statslige aktiviteter, der skal varetages op gennem 60'erne, kræver en omfattende indsigt, arbejdsdeling og viden, som politikerne i Folketinget reelt er afskåret fra at få. Ændringerne i Folketingets arbejde i løbet af 60'erne afspejler dette forhold, idet man lægger mere og mere vægt på en arbejdsdeling i Folketingets arbejde.⁵ Det forhindrer imidlertid ikke, at de politiske partiers rolle i beslutningsprocessen mere og mere reduceres til at være indpiskere i forhold til den generelle udvikling, som skal indfri 60'ernes overordnede strategiske mål: velfærdssamfundet. I stedet overlades det til administrationen at tage stilling til de konkrete

4) Bureaukratiseringsperspektivet og modsætningerne mellem administrationen og befolkningen er udmærket og kortfattet behandlet i K. Abrahamsson m.fl., Förvirrande förvaltning, Stockholm, 1979.

5) Se E. Damgaard, Folketinget under forandring, København, 1977.

problemer, der opstår rundt om. I dette forhold finder man en af grundene til, at de politiske partier kan forholde sig mere overfladiske til politiske problemer, hvad jeg også skal vende tilbage til.⁶

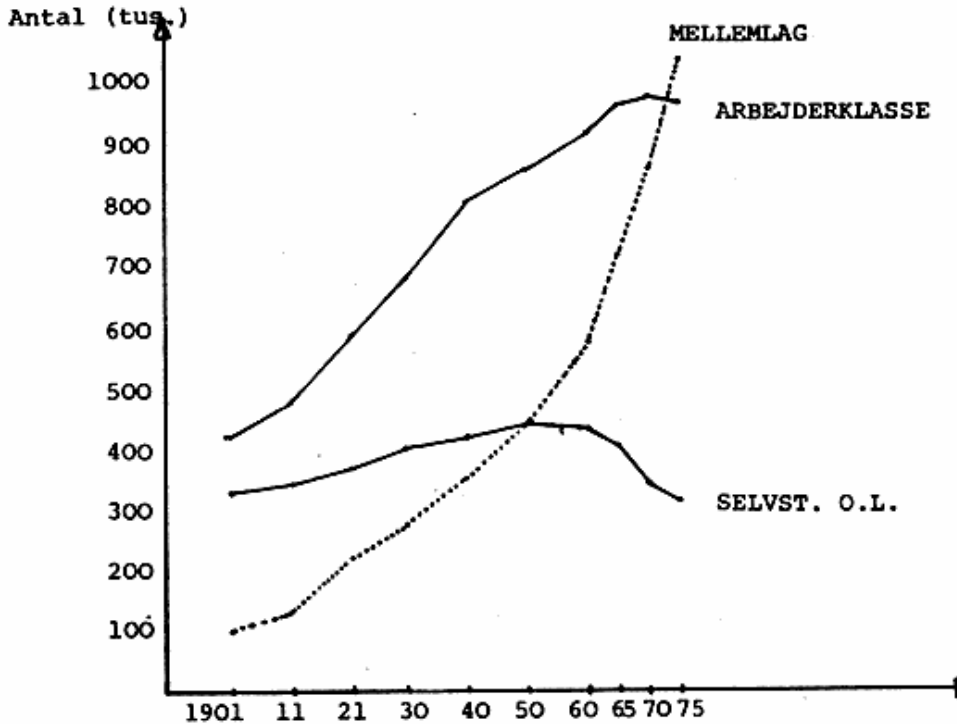
Det øgede skattetryk, bureaukratiseringen og administrationens ekspertstyre kommer på afgørende vis til at præge forholdet mellem staten og befolkningen i slutningen af 60'erne og i 70'erne. Dertil kommer, at udvidelsen af statsapparaterne og af det administrative arbejde i virksomhederne betyder en radikal ændring af befolkningens klasse-mæssige sammensætning.

1.3. De sociale klassers udvikling i 60'erne

Forsøgene på at realisere socialstats-strategien, blandt andet ved hjælp af en aktiv stats interventioner, resulterer i en række ændringer i forholdet mellem de sociale klasser. For det første betyder den omfattende industrialisering og den deraf følgende stigning i handlen, at "traditionelle" håndværksmæssige måder at producere og handle på, bliver presset i anden række. Industrien breder sig til fleré og flere områder, for eksempel produktion af landbrugsprodukter, byggeri osv. Købmænd og mindre handlende bliver udkonkurreret af supermarkeder og stormagasiner, osv. Det betyder kort sagt, at den økonomiske udvikling i 60'erne udsætter det traditionelle småborgerskab for et alvorligt økonomisk pres. Dertil kommer skattetrykket og bureaukratiets krav til de mindre erhvervsdrivende om et omfattende regnskab og bogholderi.

For det andet betyder den udvidede statslige service og administration på den ene side og den private administration på den anden, at der er brug for nye lønarbejdere og funktionærer. Dvs. at en ny klasse for alvor vokser frem i denne periode, nemlig det "nye mellemlag", der består af statsansatte i serviceområder (pædagoger, socialrådgivere m.m.), og i de administrative områder inden for stat og virksomheder (skatteadministrationen, forvaltningen, retsvæsenet m.m.). Kort sagt medfører forsøgene på at realisere socialstats-strategien, at der vokser en ny klasse frem, der vender op og ned

6) Inden for den traditionelle politologis rammer er dette forhold kort og præcist beskrevet af D. Tarschys, Den offentliga revolutionen, Stockholm 1978. Jeg har selv arbejdet med problemstillingen, f.eks. i J. Andersen, Vælgerne, de politiske partier og staten, Aalborg 1980.

Figur 1. Antal personer i klasserne

på de sociale klassers sammensætning i Danmark. Det illustreres ultrakort i figur 1.⁷

Det centrale for denne artikels problemstilling er, at en ny social klasse fra omkring 400.000 i 1950 vokser til over 800.000 i 1970, og dermed vendes der op og ned på befolkningens sammensætning som vælgere. Partierne får dermed mulighed for at hente nye stemmer fra en klasse, der hverken har en politisk tradition for at stemme på et bestemt parti, eller som har entydige sociale forhold som orienteringshorisont, når dens medlemmer skal træffe et politisk valg. Den ene gang kan de stemme som lønarbejdere, den næste gang som funktionærere med visse privilegier ingen andre klasser har, osv. Dette forhold kommer i høj grad til at præge de politiske partiers adfærd, og dermed i realiteten også deres krise i 70'erne, hvad jeg vender tilbage til.

7) J. Goul Andersen, Mellemlagene i Danmark, Aarhus 1979, p. 104.

1.4. Udviklingen på den politiske scene i 60'erne og begyndelsen af 70'erne

Jeg vil afrunde indkredsningen af baggrunden for partiernes krise med en kort gennemgang af et par centrale begivenheder på den politiske scene, som får betydning for den politiske udvikling i 70'erne.

Slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne er karakteriseret ved ret stabile parlamentariske forhold, med Socialdemokratiet som det regeringsbærende parti, støttet fast af blandt andet Det radikale Venstre. Den politiske linie, man har støttet sig på, har været opbygningen af socialstaten, som jeg allerede har nævnt. Og reelt har både Venstre og Det konservative Folkeparti støttet denne udvikling i store træk.⁸

SFs fremkomst i 1960 ændrede ikke meget ved dette billede. Først da partiet ved valget i 1966 opnåede 10,9 pct. af stemmerne, og der dermed var muligheder for et "rødt" flertal bestående af SD og SF, skete der radikale ændringer på den politiske scene. Efter mange forhandlinger blev der dannet et fast samarbejde mellem SD og SF - i form af det såkaldte "røde kabinet".

Det "røde kabinet" udgjorde ikke noget stabilt parlamentarisk samarbejde, og det brød sammen igen efter lidt mere end et års arbejde i 1968. Politisk var man ikke kommet nærmere realiseringen af socialstaten, så heller ikke på den led havde det nye flertal opnået noget resultat. Dertil kommer, at en stor del af befolkningen - ikke mindst det traditionelle småborgerskabet - oplevede "det røde kabinet" som det mest radikale regeringssamarbejde i lang tid, i hvert fald ideologisk. Den samme holdning kunne man finde i dele af det "nye mellemlag". Derfor blev der flyttet mange stemmer på valgdagen i 1968. Så mange, at der blev dannet et nyt flertal bestående af Venstre, Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre.

VKR-regeringen gjorde selv en del ud af, at den repræsenterede et brud med den hidtidige politik, på den led at man ville lette skattetrykket og mindske bureaukratiet. Resultaterne var imidlertid de stik modsatte, idet såvel skattetryk som bureaukratiet blev yderligere øget (blandt andet i form af kildeskatten).

Set i dette perspektiv efterlod "det røde kabinet" og VKR-rege-

8) Se herom i M.N. Pedersen, "Partiernes holdning ved vedtagelsen af regeringens lovforslag 1945-1966", Historie, nr. 3, 1967.

ringen en række uindfriede forventninger hos vælgere i alle sociale klasser. Det gav sig blandt andet udslag i markante vælgerforskydninger ved valget i 1971, hvor et nyt parti ligeledes så dagens lys (Kristeligt Folkeparti).

For denne artikels problemstilling spiller de uindfriede forventninger en vigtig rolle, idet de blandt andet kommer til at udløse den politiske krise i 70'erne, hvad jeg vender tilbage til.

Yderligere en begivenhed på den politiske scene er vigtig i denne sammenhæng, nemlig afstemningen om EF i oktober 1972. Her kunne man spore nye linier på tværs af såvel de sociale klasser som af de forskellige vælgergrupper. Der var således socialdemokratiske arbejdere, der var for EF og nogle, der var imod. Den samme splittelse kunne man finde i andre partiers vælgergrupper. I et meget afgørende spørgsmål var store vælgergrupper kort sagt i uoverensstemmelse med det parti, de foretrak i 60'erne. Det medførte, at tidligere tiders tætte bånd mellem en bestemt social klasse og et bestemt politisk parti blev udsat for et alvorligt pres. Betydningen heraf vil jeg vende tilbage til.

1.5. Udviklingen i 60'erne og baggrunden for partiernes krise

De ting, jeg har behandlet i de foregående afsnit udgør væsentlige ændringer af såvel økonomiske som politiske og sociale forhold i Danmark. Tilsammen udgør de en helt ny ramme for de politiske partiers adfærd og for de politiske spørgsmål, partierne kan tage op til behandling.

For det første har den samfundsmæssige udvikling i 60'erne knyttet økonomien og politikken sammen på en sådan måde, at den økonomiske udvikling har nødvendiggjort en række ændringer af først og fremmest statens opbygning og aktiviteter. Her tænker jeg både på udvidelsen af statens service-aktiviteter og på udviklingen af nye administrative aktiviteter, til brug for blandt andet økonomiens udvidede reproduktion.

Det konkrete udtryk for disse ændringer er et stadigt stigende skattetryk, en bureaukratisering af statens forøgede antal aktiviteter og fremkomsten af en ny stor social klasse (det "nye mellem-lag"). Hertil kommer en "fælles" strategi for opbygningen af en socialstat, med en ligelig fordeling af velfærden til hele befolkningen.

I og med partierne stort set alle sammen satser på realiseringen af den "fælles" socialstats-strategi, må de acceptere de ændringer i samfundet, som forsøgene på at realisere strategien medfører. Således betyder det fælles politiske perspektiv og den stigende sammenkobling af forskellige økonomiske, politiske og sociale forhold tilsammen, at det bliver vanskeligere at forfølge en bestemt social classes interesser inden for de givne rammer. Eksemplet med det truede småborgerskab står her meget centralt. Det betyder, at de partier, der ønsker at holde sig omkring den centrale magtposition i Folketinget (regeringsposten), nødvendigvis må svække deres forsvar for bestemte sociale klassers interesser.

En anden ting partierne må acceptere er, at deres plads i den statslige beslutningsproces mere og mere reduceres til en "indpisker-rolle", idet administrationen overtager en vigtigere position i de konkrete beslutningsprocesser. "Indpisker-rollen" er ikke uvæsentlig, men det betyder blandt andet, at partierne kun kommer til at beskæftige sig med meget overordnede problemstillinger, og hvor det i høj grad bliver et spørgsmål, om man er for eller imod den generelle samfundsudvikling.

Endelig må partierne acceptere, at staten er så involveret i økonomien, at den ikke kan trække sig tilbage igen i tilfælde af, at der opstår økonomiske problemer på et givet felt. På den led tvinges de politiske partier som de formelt ansvarlige til at have et svar på alle de problemer, staten stilles overfor.

I en alvorlig krisesituation, hvor partierne er ude af stand til at fremlægge et overbevisende svar på problemerne, kan det åbne op for en alvorlig politisk krise for partierne. Noget man rent faktisk har oplevet i 70'erne.

For det andet har den samfundsmæssige udvikling i 60'erne nedbrudt de traditionelle bindinger mellem klasse og parti. På den ene side ved at udsætte det traditionelle småborgerskab for et alvorligt pres, der medfører, at det bliver både mindre og svagere rent økonomisk. På den anden side ved at skabe grundlaget for det "nye mellemlags" voldsomme vækst. Denne udvikling tvinger partierne til at søge nye vælgere, samtidig med at den rummer oplagte muligheder for at hente disse. For dette forhold har det også betydning, at partierne får sværere og sværere ved at formulere forsvaret for bestemte

klassers interesser, hvis de ønsker at fastholde deres centrale placering i forhold til magten.

For det tredje har en række begivenheder på den politiske scene i 60'erne og begyndelsen af 70'erne ændret rammerne for partiernes aktiviteter. Det drejer sig om en række konkrete situationer, hvor vælgere er kommet i uoverensstemmelse med det parti, som de traditionelt har støttet. For så vidt er disse begivenheder ("det røde kabinet", VKR-regeringen, EF-afstemningen) kun konkrete udtryk for de sociale forandringer, der er sket i 60'erne. Samtidig kommer de imidlertid til at forstærke opløsningen af de traditionelle forhold mellem bestemte klasser og partier. De udgør kort sagt de konkrete begivenheder, der åbner op for en udvikling på den politiske scene, som de samfundsmæssige ændringer i 60'erne på et eller andet tidspunkt ville sætte igang.

For det fjerde vil jeg kort fremhæve et forhold, der også kommer til at ændre partiernes udfoldelsesmuligheder, nemlig fremkomsten og udbredelsen af TV i løbet af 60'erne. TV giver nemlig partierne nye muligheder for at komme i kontakt med vælgerne, specielt efter at man beslutter, at partierne ved hver valgkamp skal have stillet sendetid til rådighed. Derfor betyder TV også en ændring af rammerne for partiernes adfærd.

Det er oplagt, at disse ændringer i samfundsmæssige forhold i 60'erne betyder en ændring af partiernes traditionelle placering i Danmark. Det er imidlertid også i disse forhold, jeg mener, man skal finde grundlaget for partiernes krise i 70'erne. Det vil jeg forsøge at vise gennem en diskussion af de forhold, der er karakteristiske for partiernes krise.

2. Indkredsning af partiernes krise

2.1. Den politiske scene

Efter at man ved valgene i 1968 og i 1972 (EF-afstemningen) havde fået en antydning af, at vælgerne ikke længere fulgte "deres partier", blev der med valget i 1973 for alvor åbnet for de politiske partiers krise. Ved dette valg gik alle de store traditionelle danske partier tilbage. Størst tilbagegang fik SD, der fra 37,3 pct. af stemmerne gik tilbage til 25,6 pct. Endvidere kom to nye partier ind

i Folketinget, nemlig FRP og CD, tilsammen med en ganske stor støtte i befolkningen (23,7 pct. af stemmerne). Endelig opnåede nogle af de "gamle" små partier ingen repræsentation, for eksempel DKP og Retsforbundet. De store vælgerforskydninger er siden fortsat. Ikke så omfattende som ved valget i 1973, men alligevel meget mere markant end man hidtil har set på den politiske scene. Således blev Venstre dobbelt så stort et parti ved valget i 1975 for igen at miste halvdelen af stemmerne ved valget i 1977. Det konservative Folkeparti, der ved valget i 1979 blev det næststørste parti, havde i 1975 kun 5,5 pct. af stemmerne. I perioden er SD gået støt og roligt fremad, og opnåede i 1979 en større andel af stemmerne end ved valget i 1971.⁹

Jeg skal ikke gå i flere detaljer. Det korte af det lange er, at den politiske scene efter 1973 har været befolket af et ret stort antal partier. På den ene side har der været oppositionelle partier, der ikke støtter den linie, der har kendetegnet den danske stats politik siden 50'erne. Det drejer sig om FRP og om venstrefløjspartierne. På den anden side har der været de partier, der mere eller mindre støtter den politiske strategi, den danske stat har fulgt siden 50'erne. Det omfatter såvel gamle som nye partier. Denne kombination af partier har givet store problemer for det parlamentariske arbejde. Det har nemlig ikke været muligt i perioden efter 1973 at få etableret et fast parlamentarisk samarbejde mellem et flertal, der har kunnet holde i to år. Dvs. at de partier, der har siddet inde med regeringsmagten i perioden, hele tiden har været på jagt efter nye flertalsmuligheder, og det har ofte ført til et nyt folketingsvalg. Dvs. at den politiske scene er præget af problemer med at få etableret et fast parlamentarisk samarbejde.¹⁰ Jeg mener, at dette forhold er en del af de politiske partiers krise.

Et andet centralt forhold i 70'erne har været en politisk utilfredshed i befolkningen med socialstats-strategien. I første omgang fordi den ikke indfrie de mål, den havde sat sig, nemlig at for-

9) Vælgerforskydningerne er behandlet i O. Borre m.fl., op.cit., og i J. Andersen, Den danske stats krise, Aalborg 1980.

10) Dette perspektiv står centralt i flere af artiklerne i O. Bohn (red.), op.cit., og i P.A. Bredsdorff, SV-regeringen og det socialdemokratiske bygningsværk, speciale, AUC, Aalborg, 1980.

dele velstanden til alle. Der var blandt andet ansatte i statens service-sektor, der var utilfredse med, at de ikke fik ordentlige muligheder for at udføre deres arbejde (pædagoger m.fl.). I anden omgang fordi det med den økonomiske krises gennemslag i 1973 blev tydeligt for alle, at staten faktisk var ved at lægge kursen om. Fra et aktivt forsøg på at indfri socialstats-perspektiverne til et goldt forsvar for perspektiverne, fulgt af en reel nedskæring af statens socialstats foranstaltninger. Ikke mindst i forhold til lønningerne. I 1974, 1975 og 1976 gav det anledning til en lang række sammenstød mellem forskellige grupper af befolkningen og staten. Ikke bare på lønspørgsmål, men blandt andet også på boligspørgsmål, på faglige spørgsmål og på uddannelsesspørgsmål. Disse sammenstød skyldtes blandt andet, at omlægningen i statens politik ikke blev modsvaret af en sammenhængende politisk strategi hos partierne. Det lykkedes først fra 1977, hvor man med "helhedsplaner" og "den nødvendige politik" fik dels begrænset befolkningens muligheder for at gøre modstand mod den statslige politik (vedvarende indkomstpolitik og lignende), og dels fik man udbredt en oplevelse af krise hos befolkningen, senest ved hjælp af den megen snak om "Danmarks vej mod afgrunden". En ting der har styrket selvdisciplineringen. Jeg mener stadig, det er korrekt at tale om, at de politiske partier omkring regeringsmagten i perioden fra 1974 til 1977 oplevede en grundlæggende legitimeringskrise, som blev overvundet ved hjælp af en systematisk krise-offensiv på såvel det økonomiske som på det politisk-ideologiske område.

Det er imidlertid værd at fastholde, at de materielle forhold bag legitimitetskrisen - den økonomiske krise og kravet om økonomiske nedskæringer og stramninger over for blandt andet lønarbejderne - stadig ikke er løst. De politiske partier har været i stand til at få etableret en politisk-ideologisk krisepolitisk offensiv i forhold til enkelte konkrete problemer, men har endnu ikke været i stand til at finde en vej ud af krisen. Blandt andet fordi der er modstridende interesser blandt borgerskabets forskellige fraktioner.¹¹ Dvs. at den politiske scene i 70'erne er præget af partiernes problemer med at finde en ny økonomisk/politisk/ideologisk stra-

11) Se nærmere i J. Andersen, "Staten og den aktuelle krise i Danmark", i GRUS, nr. 1, 1980.

tegi ud af krisen, der kan afløse 50'ernes og 60'ernes socialstatsstrategi.

Og for de partier, der ikke har været inddraget i de parlamentariske flertalsdannelser, har der været problemer med at komme til orde med deres forslag til en ny strategi. Også disse forhold betragter jeg som en del af de politiske partiers krise.

Når det er sagt, skal det tilføjes, at de nævnte forhold rummer mange konjunkturelle problemer. Dvs. problemer som er opstået i forbindelse med en bestemt situation, og som umiddelbart kan afhjælpes. Partiernes krise rummer imidlertid også grundlæggende strukturelle forhold, som er et resultat af samfundsudviklingen.

2.2. De sociale klasser og staten

De strukturelle forhold i partiernes krise skal først og fremmest lokaliseres i partiernes forhold til de sociale klasser og til staten. Et af de centrale forhold er svækkelsen af den traditionelle binding mellem et parti og en bestemt social klasse. Denne svækkelse kan føres tilbage til flere forskellige forhold.

Det første har jeg allerede omtalt, nemlig fremkomsten af en ny stor social klasse - mellemlaget - og det traditionelle småborger-skabs tilbagegang, økonomisk og politisk.

Et andet forhold er udviklingen af partiernes placering i forhold til den statslige beslutningsproces. Placeringen af partierne som "indpiskere" i forhold til administrationen, tvinger partierne til mere eller mindre at overtage statens politik som deres egne politiske standpunkter, hvis de pågældende partier ønsker at forblive centralt placeret i forhold til den formelle magtposition - regeringsmagten. Det betyder, at partiernes "indpiskerrolle" i realiteten er af begrænset karakter. Den er tydeligst ved bestemte afgørende situationer, som for eksempel ved større økonomiske forlig. For partierne betyder det imidlertid, at de i og med de overtager statens politik som deres egen, og det vil i realiteten sige den socialstatslige strategi i første omgang, og den økonomisk og politisk autoritære linie i anden omgang (70'erne), så tvinges de til at svække forsvaret for en bestemt social classes interesser.

Hermed er jeg fremme ved et tredje forhold, nemlig partiernes standpunkter. Deres standpunkter er i 70'erne domineret af et for-svar for "samfundets interesser". Nogle af partierne tager udgangs-

punkt i konkrete sager, som for eksempel Danmarks Radios skadelige indflydelse på Danmark, mens andre partier tager et mere generelt perspektiv frem, og taler om den "nødvendige politik" og "Danmarks vej mod afgrunden".¹²

Dvs. at der er sket afgørende ændringer med partiernes vælgermæssige grundlag, med deres placering i forhold til den politiske beslutningsproces og med deres politiske standpunkter. Disse ændringer er med til i 70'erne på afgørende vis at svække forbindelsen mellem social klasse og et bestemt parti. Resultatet af denne svækkelse så man for alvor ved valget i 1973, og ved de efterfølgende valg i 70'erne. Man finder kort sagt strukturelle ændringer bag partiernes konjunkturrelle problemer.

2.3. Partiernes krise

Jeg har tidligere forsøgt at sammenfatte de centrale karakteristika ved de politiske partier i 70'erne ved hjælp af termen centralstyrede massepartier. Indholdsmæssigt har jeg bestemt det centralstyrede masseparti som et politisk parti, hvis aktiviteter er besluttet, tilrettelagt og organiseret centralt fra i partiet, uafhængigt af medlemmerne. Det centralstyrede masseparti lægger vægt på aktiviteter, der kan bruges til at påvirke vælgernes umiddelbare opfattelse af og holdning til partiet. I et forsøg på at opnå den størst mulige gennemslagskraft koncentrerer aktiviteterne omkring massemedierne, ikke mindst TV. Dermed skydes de politiske analyser og forsvaret for en bestemt social classes interesser i baggrunden. De centralstyrede massepartier fordeler sig politisk i to fløje: På den ene side de partier, der knytter sig så tæt som muligt til regeringsmagten, og som stort set accepterer og forsvare de generelle linier i statens politik efter 2. verdenskrig: industrialiseringspolitikken, fordelingen af den økonomiske velstand og opbygningen af et velfærdssamfund, økonomiske stramninger som svar på krisen osv. På den anden side de partier, der står i opposition til denne politik, og som ønsker radikale samfundsændringer. Der er naturligvis - specielt inden for den sidste fløj - væsentlige forskelle på par-

12) Disse problemstillinger er analyseret nærmere i J. Andersen, Vælgerne, de politiske partier ..., op.cit. Specielt i kapitel 6 og 7.

tierne.¹³

De centralstyrede massepartier modsvarer den generelle samfundsudvikling i 50'erne, 60'erne og 70'erne. Udviklingen har krævet omfattende ændringer i partierne, både i forhold til deres vælgermæssige basis, i forhold til den statslige beslutningsproces og i forhold til deres egne politiske standpunkter. De centralstyrede massepartier er svar på disse krav. Det er imidlertid også her man finder kimen til de politiske partiers krise: de er isolerede. De er isoleret i forhold til en fast vælgerskare, der som kernevælgere bakker partiet op den ene gang efter den anden. De er isolerede i forhold til den statslige beslutningsproces, og har svært ved at gribe ind på afgørende vis og ændre en given udvikling. Partierne må i stedet forsøge at fremstille udviklingen som den eneste og bedst mulige. På den måde bliver partierne også isolerede fra muligheden af selv at vælge deres standpunkter, i hvert fald når det drejer sig om standpunkter, der har med forsvaret af en bestemt klasses synspunkter at gøre.

De centralstyrede massepartier indtager en meget vigtig plads i det danske politiske system: de er garanter for, at den samfundsmæssige udvikling får en politisk forklaring med på vejen. Det kræver imidlertid en ret stor grad af isolation i forhold til andre sociale og politiske forhold i samfundet. Det er her det strukturelle grundlag for partiernes krise ligger. De forskydninger og problemer, vi har oplevet i 70'erne på den politiske scene, har været konjunkturelle udtryk for partiernes problemer med at dække over denne - nødvendige isolation.¹⁴

Til dette kunne man tilføje endnu et forhold, nemlig fremkomsten af græsrodsbevægelser og forskellige former for direkte aktioner. Disse kan i høj grad ses som vælgerens svar på de politiske partiers proces. Med de forskellige græsrodsbevægelser forsøger vælgerne selv at etablere positioner, der gør det muligt for dem at på-

13) Også dette forhold har jeg behandlet nærmere i anden sammenhæng, f.eks. i J. Andersen, ibid., og i J. Andersen, "De centralstyrede massepartier", i Økonomi og politik, nr. 2, 1980.

14) I en større sammenhæng er dette aspekt behandlet i N. Poulantzas, Staten, magten, socialismen, København 1981, og i J. Hirsch, Der Sicherheitsstaat, Hamburg 1980. Se også C. Offe, "Konkurrenzpartei und kollektive politische Identität", i R. Roth (ed.), Parlamentarisches Ritual und politische Alternativen, Frankfurt/m. 1980.

virke den politiske udvikling - som regel i lokale områder, men der findes også græsrodsorganiseringer, der tager landsdækkende spørgsmål op.

I dag er græsrodsbevægelserne konjunkturrelle udtryk for partier-
nes isolation. Men på lidt længere sigt vil de mange græsrodsbevæ-
gelser udgøre et strukturelt kendetegn ved det danske politiske sy-
stem, og på den led vil de udgøre en ny udfordring for de politiske
partier, som de vil få svært ved at finde et modtræk overfor. De
politiske partiers krise er i dag bundet til grundlæggende struk-
turer i det danske samfund. Og sådan som udviklingen i dag forlø-
ber, er der tegn på, at der sker ændringer, der vil forværre par-
tiernes krise.¹⁵

15) Se f.eks. J. Goul Andersen, "Sociale bevægelser i Danmark", i GRUS, nr. 3, 1981.